

कायदा आणि ग्राहक सल्ला

प्रकरणाचे घटक	पाठ्यक्रम शिकण्याची निष्पत्ती
क विमा कायदा 1938	12.1,12.2
ख भारतीय जीवन आश्वासन (ॲश्युरन्स) कंपनी कायदा 1912	12.1,12.2
ग जीवन विमा महामंडळ कायदा 1956	12.1,12.2
घ विमा नियामक आणि विकास प्राधिकरण (आयआरडीए) कायदा 1999	12.1,12.2
च धन-शोधन निवारण कायदा (पीएमएलए) 2002	12.1,12.2
छ विवाहित स्त्रियांच्या संपत्तीचा (एमडब्ल्यूपी) कायदा 1874	12.1,12.2
ज इतर महत्वाचे कायदे	12.1,12.2
शिकण्याची उद्दिष्टे	
हे प्रकरण अभ्यासल्यानंतर तुम्हाला खालील गोष्टी करता आल्या पाहिजेत:	
<ul style="list-style-type: none"> जीवन विमा एजंटना त्यांच्या ग्राहकाला सल्ला देतांना आवश्यक असलेल्या महत्वाच्या कायद्यातील तरतुदी समजावून सांगणे. 	

ओळख

आत्तापर्यंतच्या अभ्यासात तुम्हाला खालील गोष्टी चांगल्याप्रकारे समजल्या असतील:

- विमा कसे कार्य करतो;
- तुम्ही ज्या उत्पादनांचा सल्ला द्याल आणि विकाल त्यांचे प्रकार आणि तपशील;

- तुमच्या ग्राहकाला व्यावसायिक सेवा कशी द्यावी; आणि
- दाव्याच्या वेळी काय होते.

अभ्यासक्रमाचा शेवटचा विभाग सध्याच्या कायदेशीर आणि नियामक तरतुदींबद्दल आहे. जीवन विमा एजंट म्हणून तुमच्या ग्राहकाला सल्ला देतांना ह्या कायद्यांचा आणि नियमांचा काय परिणाम होईल यावर आपल्याला लक्ष्य केंद्रित करायचे आहे.

या प्रकरणात आपण महत्वाचे कायदे पाहणार आहोत. सुरुवात विमा कायदा 1938 ने करून, महत्वाच्या तरतुदींवर लक्ष केंद्रित करून त्यांचा एजंटंवर कसा परिणाम होतो हे आपण पाहू.

महत्वाचे शब्द		
या प्रकरणात खालील शब्द आणि संकल्पनांचे स्पष्टीकरण देण्यात आले आहे:		
मोबदला (मेहनताना)	सवलतींना प्रतिबंध	विमा एजंटना परवाना देणे
दावे चुकते करण्याची क्षमता (सॉल्व्हेंसी)	पैशाचा काळाबाजार	आर्थिक गुप्तचर विभाग (एफआययू)
विश्वस्त संस्था	विश्वस्त संस्थेचा संस्थापक	विश्वस्त
भोगवटादार	कमी आणि उच्च जोखीमेचे ग्राहक	तुमच्या ग्राहकाला जाणून घ्या (केवायसी)

क) विमा कायदा 1938

विमा उद्योगासंबंधी मंजूर करण्यात आलेला हा सर्वात महत्वाचा कायदा आहे आणि पहिल्या प्रकरणामध्ये नमूद केल्याप्रमाणे तो 1 जुलै 1939 पासून लागू

झाला. विमा उद्योगासंबंधित कायद्यांना हा कायदा संघटित करतो आणि सर्व प्रकारच्या विम्यांवर नियंत्रण आणणारा हा पहिला कायदा आहे, या कायद्यामुळे विमा उद्योगावर सरकारी नियंत्रण आले. 1938 च्या मूळ कायद्यामध्ये 1950, 1956, 1968, 1972 मध्ये आणि आयआरडीएच्या (घ विभाग पहा) स्थापनेनंतर 1999 आणि 2002 सालीही सुधारणा करण्यात आली. कायद्यामध्ये ढोबळपणे खालील बाबींविषयी तरतूदी आहेत:

- विमाकर्त्यांची नोंदणी आणि नोंदणीचे नूतनीकरण;
- हप्त्याची गुंतवणूक करण्याची पद्धत;
- विमाकर्त्यांची दावे चुकते करण्याची क्षमता कायम राखणे (खालील जाणून घ्या पहा);
- कर्मचाऱ्यांची नियुक्ती;
- विमा व्यवसायाचे एकीकरण आणि हस्तांतरण;
- पॉलिसीचे बेचनपत्र देणे किंवा हस्तांतरण;
- ग्रामीण आणि सामाजिक क्षेत्र;
- व्यवस्थापनावर नियंत्रण;
- एजंटना परवाना देणे आणि त्यांचे कमिशन;
- सवलत देण्यास प्रतिबंध;
- तपासणीचे अधिकार आणि नियामक प्राधिकरणाकडून तपासणी;
- पॉलिसीधारकांच्या हिताचे संरक्षण;
- विमा संघटना आणि विमा परिषदांची स्थापना.

जाणून घ्या

विम्याच्या बाबतीत दावे चुकते करण्याची क्षमता (सॉल्व्हंसी) म्हणजे सोप्या शब्दात विमाकर्त्याकडे कुठल्याही वेळी सर्व दावे फेडण्यासाठी पुरेसा पैसा असल्याबद्दल आयआरडीएचे समाधान करणे.

1999 पर्यंत विमा नियंत्रक (केंद्र सरकारने प्राधिकरणाचे सर्व अधिकार, कार्य आणि कर्तव्ये पार पाडण्यासाठी आणि बजावण्यासाठी नेमलेली व्यक्ती) विमा कायदा 1938 च्या अंमलबजावणीसाठी जबाबदार होता. नियंत्रकाची जागा आयआरडीएने घेतली.

क)1 एजंटशी संबंधित विशिष्ट तरतूदी

कायद्यातील खालील कलमे विमा एजंटनी समजून घेणे विशेष महत्वाचे आहे, कारण कायद्याने खालील बाबतीत घालून दिलेल्या मार्गदर्शक तत्वांचे पालन करणे आवश्यक आहे:

- एजंटना परवाना देणे;
- त्यांना दिले जाणारे कमिशन; आणि
- सवलत देण्यास प्रतिबंध.

क)1(क) कलम 40(1) - व्यवसाय मिळवण्यासाठी कमिशन किंवा इतर मार्गाने पैसे देण्यास प्रतिबंध.

विमा कायदा 1938च्या कलम 40(1) नुसार परवानाधारक विमा एजंट किंवा विमा मध्यस्थ यांच्याशिवाय कुणालाही भारतामध्ये विमा व्यवसाय मागण्यासाठी किंवा मिळवून देण्यासाठी कुठल्याही प्रकारचा मोबदला दिला जाणार नाही.

कलम 40(1)

हा कायदा लागू झाल्यापासून सहा महिन्यांनंतर कुणीही व्यक्ती विमा एजंट, मध्यस्थ किंवा विमा मध्यस्थ यांच्या व्यक्तिरिक्त कुणाही व्यक्तिला भारतामध्ये विमा व्यवसाय मागण्यासाठी किंवा मिळवून देण्यासाठी पैसे देणार नाही किंवा कमिशन तसेच इतर कुठल्याही स्वरूपात कुठलाही मोबदला किंवा बक्षिस देण्याचा करार करणार नाही.

उदाहरण

प्रशांत जीवन विम्याच्या नियुक्ती-पूर्व परीक्षेला बसला होता मात्र त्याला उत्तीर्ण होण्यासाठी आवश्यक किमान गुण मिळाले नाहीत म्हणूनच त्याला अजून प्रमाणपत्र देण्यात आलेले नाही आणि जीवन विमा व्यवसाय मागण्यासाठी किंवा मिळवण्यासाठी आयआरडीएने त्याला परवाना दिलेला नाही.

त्यामुळेच प्रशांत परवानाधारक विमा एजंट किंवा विमा मध्यस्थ नसल्याने त्याला विमा व्यवसाय मागण्यासाठी किंवा मिळवण्यासाठी पैसे दिले जाऊ शकत नाहीत. त्यामुळेच जोपर्यंत प्रशांतला प्राधिकरणाकडून परवाना मिळत नाही तोपर्यंत तो कुठल्याही जीवन विमा कंपनीसाठी विमा व्यवसाय मागण्याकरता किंवा मिळवून देण्याकरता तो अधिकृत नाही.

40ए(1) कलमामध्ये विमा एजंटला कमिशन किंवा इतर कुठल्याही स्वरूपात मोबदला किंवा बक्षिस देण्यावर मर्यादा घालण्यात आली आहे, त्याच्या तपशीलाबद्दल आपण प्रकरण 10: चांगल्या ग्राहक पद्धतीमध्ये चर्चा केली.

40बी(1) हे कलम जीवन विमा व्यवसायाच्या व्यवस्थापनासाठीच्या खर्चाची मर्यादा सांगते. सर्व विमाकर्त्यांना याचे पालन करावे लागते आणि त्यासंदर्भातील निवेदन देण्यात आलेल्या कालावधीत, ठराविक स्वरूपातच सादर करावे लागते आणि ते अॅक्चुअरीद्वारा प्रमाणित करावे लागते.

क)1(ख) कलम 41(1) - सवलतीवर प्रतिबंध

विमा कायदा 1938चे कलम 41(1) कुठल्याही विमा एजंट/मध्यस्थाद्वारे विम्याची पॉलिसी घेण्यासाठी किंवा तिचे नूतनीकरण करण्यासाठी एखाद्या व्यक्तिला प्रलोभन म्हणून कुठलेही कमिशन/हप्त्यामध्ये सवलत देण्यास प्रतिबंध करते. कुठल्याही व्यक्तिते विमा घेण्यासाठी अशाप्रकारची सवलत स्वीकारण्यासही हे कलम प्रतिबंध करते.

कलम 41(1)

कुणीही व्यक्ती इतर कुणाही व्यक्तिला जीवनाच्या कुठल्याही प्रकारच्या जोखीमेसाठी किंवा भारतातील संपत्तीसाठी विमा घेण्यास किंवा त्याचे नूतनीकरण करण्यासाठी प्रत्यक्षपणे किंवा अप्रत्यक्षपणे एकूणच सवलत किंवा कमिशनचा काही भाग किंवा पॉलिसीच्या हप्त्यावर दाखवण्यात आलेली कोणतीही सवलत देणार नाही किंवा सवलत देण्याची परवानगी देणार नाही, पॉलिसी घेणारी किंवा तिचे नूतनीकरण करणारी कोणीही व्यक्ती अशी कुठलीही सवलत स्वीकारणार नाही केवळ अशी सवलत विमाकर्त्याने प्रसिद्ध केलेल्या माहितीपुस्तिकेत किंवा कोष्टकात दिलेली असेल तर ती स्वीकार केली जाऊ शकते.

उदाहरण

संतोष हा एबीसी विमा कंपनीचा परवानाधारक जीवन विमा एजंट आहे. संतोषने करणला त्याच्या जीवनचक्राच्या गरजांवर आधारित जीवन विमा खरेदी करण्यासाठी संपर्क केला. त्याचप्रमाणे करणला इतर जीवन विमा कंपन्यांनी देखील त्यांच्या उत्पादनांचा विचार करावा यासाठी संपर्क केला.

याठिकाणी विमा कायदा 1938 च्या कलम 41 नुसार, संतोष करणला इतर विमा कंपन्यांच्या उत्पादनांकडे दुर्लक्ष करून त्याच्याकडूनच जीवन विमा खरेदी करण्यासाठी प्रलोभन म्हणून एबीसी कंपनीकडून त्याला जे कमिशन मिळणार आहे त्याआधारे कुठलीही सवलत देऊ शकत नाही.

त्याचप्रमाणे करणही त्याने कुठल्या कंपनीकडून जीवन विमा खरेदी करावा यासाठी तिच्या एजंटकडे सवलत मागू शकत नाही.

या कलमाच्या तरतूदीकडे दुर्लक्ष करणाऱ्या कुठल्याही व्यक्तिला 500 रुपयांचा दंड केला जाईल.

क)1(ग) कलम 42- विमा एजंटना परवाना देणे

विमा कायदा 1938 च्या कलम 42 मध्ये विमा व्यवसाय मागण्यासाठी किंवा मिळवण्यासाठी कुठल्याही व्यक्ती किंवा कंपनीला परवाना देण्यासाठी अटी घालून देण्यात आल्या आहेत. या कलमात खालील बाबींचा समावेश होतो:

एजंटना परवाना देण्याच्या प्रक्रियेच्या तपशीलाबद्दल आपण प्रकरण 13मध्ये चर्चा करू.

क)1(घ) कलम 44- कमिशनचे पैसे देणे थांबवण्यास प्रतिबंध

आपण प्रकरण 10मध्ये पाहिले की विमा कायदा 1938च्या कलम 44 अंतर्गत कुठल्याही विमा एजंटला भारतात करारांतर्गत केलेल्या जीवन विमा व्यवसायासंदर्भात हप्त्याच्या नूतनीकरणाचे कमिशन देणे नाकारले जाऊ शकत

नाही. त्याने एजंसी बंद केली असली तरीही हप्त्याच्या नूतनीकरणाचे कमिशन त्याला दिले जाते केवळ याला एखाद्या फसवणुकीचा अपवाद आहे आणि खालील गोष्टी बंधनकारक आहेत:

(क)जीवन विमा एजंटने विमाकर्त्याला नियमितपणे आणि विशेषतः जीवन विमा उद्योगाच्या बाबतीत किमान पाच वर्षे सेवा दिली आहे आणि त्याने विमाकर्त्याच्या वतीने दिलेल्या 50,000 रुपयांहून अधिक रकमेच्या पॉलिसी त्याने विमाकर्त्याकडे एजंट म्हणून काम करणे थांबवण्यापूर्वी एक वर्ष लागू होत्या आणि नूतनीकरणाच्या हप्त्यांवरील त्याचे कमिशन 4% पेक्षा जास्त नाही.

किंवा

(ख) एजंटने केवळ त्याच विमाकर्त्याला सातत्याने 10 वर्षे सेवा दिली आहे आणि त्याने एजंट म्हणून काम करणे थांबवल्यानंतर प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्षपणे दुसऱ्या व्यक्तिसाठी विमा व्यवसाय करत नाही किंवा मिळवून देत नाही.

जाणून घ्या

विमा एजंटचा मृत्यू झाल्यास त्याला (क) आणि (ख) मुद्द्यांतर्गत दिले जाणारे कमिशन तो जिवंत असता तर त्याला जितके दिवस देण्यात आले असते तितकेच दिवस ते त्याच्या वारसांना दिले जाईल.

प्रश्न 12.1

विमा एजंटना परवाना देण्यासंदर्भातील कलम 42 मधील तरतूदींचे वर्णन करा?

ख) भारतीय जीवन आश्वासन (अॅश्युरन्स) कंपनी कायदा 1912

जीवन विमा उद्योगाचे नियमन करण्याच्या दृष्टीने पहिले कायदेशीर पाऊल 1912 मध्ये उचलण्यात आले जेव्हा भारतीय जीवन आश्वासन (अॅश्युरन्स) कंपनी कायदा मंजूर करण्यात आला. 1912 पूर्वी भारतातील विम्याचे नियमन करण्यासाठी कोणताही कायदा अस्तित्वात नव्हता.

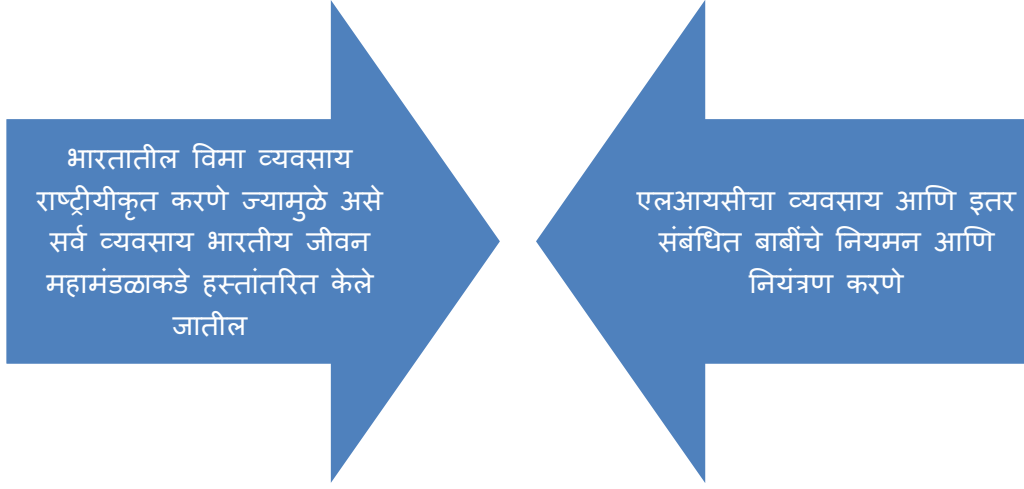
आपण प्रकरण 1मध्ये पाहिल्याप्रमाणे भारतातील जीवन विमा व्यवसायाची पाळेमुळे दुसऱ्या देशांमध्ये विशेषतः इंग्लंडमध्ये आहेत आणि भारतामध्ये 1818 मध्ये स्थापन करण्यात आलेली पहिली विमा कंपनी होती कोलकात्यामधील ओरिएंटल लाईफ इन्शूरन्स कंपनी.

मात्र त्याकाळी स्थापन करण्यात आलेल्या सर्व विमा कंपन्या युरोपीय समुदायाच्या गरजा पूर्ण करत आणि इतर पॉलिसीधारकांपेक्षा भारतीयांना जास्त हप्ता भरावा लागे. भारतीय जीवन आश्वासन (अॅश्युरन्स) कंपनी कायदा 1912 मध्ये भारतात पहिल्यांदाच हप्त्यांच्या दराची कोष्टके आणि कंपनीचे ठराविक कालावधीने करण्यात आलेले मूल्यांकन ऍक्चुअरीकडून प्रमाणित करणे बंधनकारक करण्यात आले. मात्र या कायद्यामध्ये बऱ्याच ठिकाणी विदेशी आणि भारतीय कंपन्यांमध्ये भेदभाव करण्यात आला होता, ज्याचा भारतीय कंपन्यांना तोटा व्हायचा.

ग) जीवन विमा महामंडळ कायदा 1956

19 जून 1956 साली जीवन विमा महामंडळ कायदा 1956 ला मंजूरी देण्यात आली आणि त्यानंतर लगेच 1 सप्टेंबर 1956 साली जीवन विमा महामंडळाची (एलआयसी) स्थापना करण्यात आली.

जीवन विमा महामंडळ कायदा 1952 ला मंजुरी देण्याची खालील कारणे होती:

जाणून घ्या

1956 साली 245 भारतीय आणि विदेशी विमाकर्त्यांना (154 भारतीय, 16 विदेशी आणि 75 भविष्यनिर्वाह सोसायट्या) विलीन करून भारतीय जीवन विमा महामंडळाची स्थापना करण्यात आली.

भारतातील जीवन विमा व्यवसाय राष्ट्रीयीकृत करण्यासाठी आणि एलआयसीच्या व्यवसायाचे नियमन आणि नियंत्रण करण्यासाठी आणि इतर संबंधित सर्व बाबींसाठी एलआयसी कायदा मंजूर करण्यात आला.

या कायद्याच्या कलम 30 अंतर्गत भारतात जीवन विमा व्यवसाय करायचा एलआयसीला विशेषाधिकार होता. 1999 साली सरकारच्या आर्थिक सुधारणांच्या धोरणाचा एक भाग म्हणून एलआयसीचा हा विशेषाधिकार या कायद्यामध्ये सुधारणा करून रद्द करण्यात आला.

घ) विमा नियामक आणि विकास प्राधिकरण (आयआरडीए) कायदा 1999

संसदेने डिसेंबर 1999 साली विमा नियामक आणि विकास प्राधिकरण (आयआरडीए) 1999 कायद्याला मंजूरी दिली. या कायद्यामुळे आयआरडीएची खालील उद्दिष्टांसाठी एक कॉर्पोरेट संस्था म्हणून स्थापना झाली:

- विमा पॉलिसीधारकांच्या हिताचे संरक्षण करणे;
- विमा उद्योगाचे नियमन, प्रसार करणे आणि शिस्तबद्द वाढ व्हावी याची खात्री करणे; आणि
- इतर संबंधित बाबी पाहणे

क विभागात नमूद केल्याप्रमाणे आयआरडीए कायदा 1999 च्या मुळे विमा कायदा 1938, जीवन विमा महामंडळ कायदा 1956 आणि सर्वसारण विमा व्यवसाय (राष्ट्रीयीकरण) कायदा 1972 मध्ये सुधारणा करण्यात आल्या.

विमा कायद्यातील नोंदणी, परवाना देणे, व्यवसाय योग्य पद्धतीने चालावा यासाठी नियम तयार करणे आणि पॉलिसीधारकांचे हित जपणे यासाठीच्या तरतूदींची अंमबजावणी करणाऱ्या 'विमा नियंत्रकाची' जागा आयआरडीएने घेतली हे आपण पाहिले.

जाणून घ्या

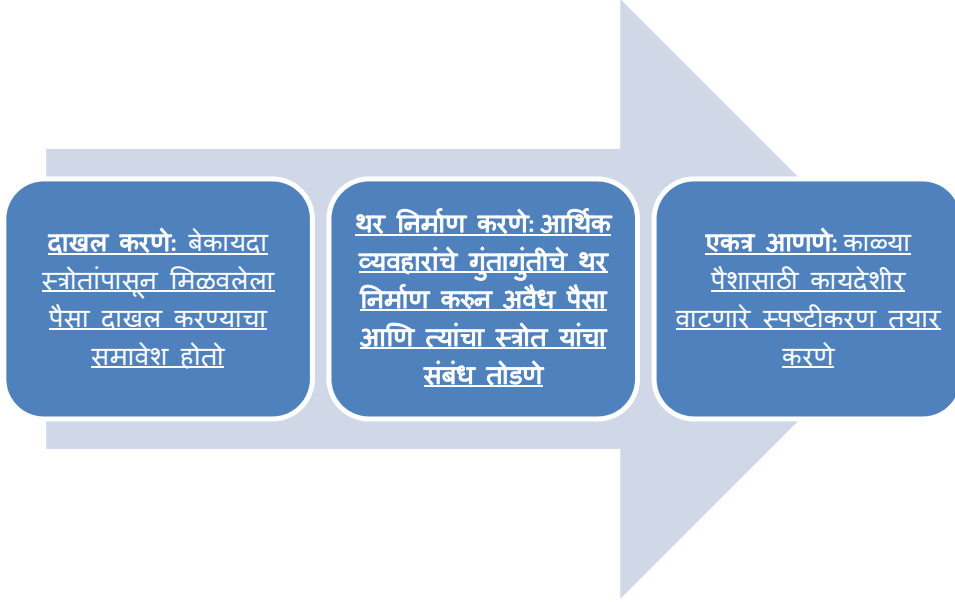
आयआरडीए कायदा 1999 च्या 4थ्या कलमामध्ये आयआरडीएची रचना स्पष्ट करण्यात आली आहे. त्यामध्ये अध्यक्ष, कमाल पाच पूर्णवेळ सदस्य आणि कमाल चार अर्ध-वेळ सदस्य यांचा समावेश आहे. या सर्व सदस्यांची नियुक्ती भारत सरकारतर्फे केली जाते. या कायद्याच्या कलम 14 मध्ये आयआरडीएची कर्तव्ये, अधिकार आणि कार्ये स्पष्ट करण्यात आली आहेत.

च) धन-शोधन निवारण कायदा (पीएमएलए) 2002

या महत्वाच्या कायद्यातील तरतूदी आणि त्यांचा जीवन विमा एजंटवरील परिणाम पाहण्यापूर्वी धन-शोधन म्हणजे नेमके काय हे आपण समजून घेऊ.

धन-शोधन म्हणजे काळा पैसा त्याचा मूळ स्रोत लपवून अर्थव्यवस्थेमध्ये आणणे ज्यामुळे तो कायदेशीर मार्गाने मिळवल्यासारखा वाटतो. काळा पैसा हा पांढऱ्या पैशामध्ये बदलण्याच्या प्रक्रियेसाठी धन-शोधन किंवा धन वैध करणे हा शब्द वापरला जातो. बेकायदेशीर किंवा 'काळा' पैसा विविध व्यवहारांच्या चक्रातून बाहेर पडून 'पांढरा' पैसा, 'कायदेशीर' किंवा 'स्वच्छ' पैसा बनतो.

धन-शोधन किंवा धन वैध करण्याच्या प्रक्रियेत तीन सामाईक टप्पे असतात:

पैशाचा काळाबाजार रोखण्यासाठी तसेच दहशतवाद्याला अर्थपुरवठा रोखण्यासाठी, 1 जुलै 2005 रोजी **धन-शोधन निवारण कायदा (पीएमएलए) 2002** लागू झाला. विमा कंपन्यांना 31 मार्च 2006 रोजी पैसा वैध करणे रोखण्यासाठी (एएमएल) मार्गदर्शक तत्वे देण्यात आली, ज्याअंतर्गत सर्व विमाकर्त्यांना पैसा वैध करणे रोखण्यासाठी कार्यक्रम राबवणे आवश्यक आहे. प्रत्येक कंपनीचे एएमएलचे धोरण असणे आणि त्याची एक प्रत आयआरडीएकडे सादर करणे आवश्यक आहे.

विमा कंपन्या प्रशिक्षित एजंटद्वारे आणि इतर मध्यस्थांद्वारे विविध उत्पादने देतात. या मार्गदर्शक तत्वांमध्ये दर्शवल्याप्रमाणे ती विमा एजंटसाठी महत्वाची असतात.

रिझर्व्ह बँक ऑफ इंडिया- बँक नियामक, सेक्युरिटी एक्चेंज बोर्ड ऑफ इंडिया (सेबी)- भांडवली बाजाराचे नियामक, विमा नियामक आणि विकास प्राधिकरण

(आयआरडीए) - विमा नियामक यांच्या अंतर्गत असलेल्या सर्व आर्थिक संस्था तसेच इतर आर्थिक मध्यस्थांना पीएमएलए लागू होतो.

आयआरडीएने 1 ऑगस्ट 2006 पासून सर्व जीवन विमा कंपन्यांना एएमएल मार्गदर्शक तत्वांचे पालन करणे बंधनकारक केले आहे. या मार्गदर्शक तत्वांनुसार प्रत्येक विमाकर्त्याकडे एएमएल कार्यक्रम असणे आवश्यक आहे ज्यामध्ये किमान खालील गोष्टींचा समावेश असणे आवश्यक आहे:

- अंतर्गत धोरणे, प्रक्रिया आणि नियंत्रण;
- मुख्य अंमलबजावणी अधिकाऱ्याची नियुक्ती;
- एएमएल उपाययोजनांनुसार एजंट/कर्मचारी यांची नियुक्ती आणि प्रशिक्षण;
- अंतर्गत लेखापरीक्षण/नियंत्रण.

तुमचा व्यवसाय करतांना खालील गोष्टींच्या बाबतीत एएमएल मार्गदर्शक तत्वांचे पालन करणे आवश्यक आहे हे तुम्ही जाणून घ्यायला हवे.

- तुमच्या ग्राहकाला जाणून घ्या (केवायसी)

विमाकर्त्यांनी त्यांच्या ग्राहकांची खरी ओळख जाणून घेणे आवश्यक आहे आणि एजंटची यामध्ये महत्वाची भूमिका असते. ग्राहकांनी त्यांच्या ओळखीसंदर्भातील आणि पत्त्याचे आवश्यक असलेले पुरावे सादर केल्याची एजंटनी खात्री करावी. पॉलिसी देताना, टॉप अप्स देताना आणि दाव्यांची रक्कम देताना केवायसीच्या गरजा पूर्ण करणे आवश्यक आहे.

ग्राहकांसंदर्भातील माहिती विमा एजंटसह सर्व स्रोतांकडून गोळा करणे आवश्यक आहे. केवायसीच्या आवश्यकता पूर्ण करण्याच्या गरजेबद्दल एजंटने ग्राहकांना समजावणे आवश्यक आहे. ग्राहकाची ओळख पटवण्यासाठी, पत्त्याचा आणि उत्पन्नाचा पुरावा म्हणून जी कागदपत्रे स्वीकारली जाऊ

शकतात त्यांची आयआरडीएने एक यादी दिली आहे. अधिक तपशिलासाठी प्रकरण 9चा विभाग च 4 पहा.

- **ग्राहकाच्या जोखीमेचे स्वरूप**

ज्या व्यक्तित्तींची ओळख आणि पैशांचा स्त्रोत सहजपणे लक्षात येतो त्यांचे वर्गीकरण **कमी-जोखीम ग्राहक** असे केले जाते. मात्र अशा प्रकरणांमध्ये ग्राहकाचे स्वरूप त्यांनी घेतलेल्या पॉलिसी/गुंतवणुकीशी मिळते जुळते नसेल तर अतिशय कडक चौकशी करून आवश्यक ती सर्व कागदपत्रे घेतली जावीत.

उच्च निव्वळ संपत्ती असलेल्या व्यक्ती (एचएनआय), राजकीय पार्श्वभूमी असलेल्या व्यक्ती (पीईपी), स्वयंसेवी संस्था (एनजीओ), अनिवासी भारतीय (एनआरआय) यांना **उच्च-जोखीम ग्राहकांमध्ये** वर्गीकृत केले जाते.

उच्च जोखीम ग्राहकांशी व्यवहार करतांना विमा एजंटनी अतिशय काळजी घ्यावी. एजंटनी अशा ग्राहकांची छाननी व्यवस्थित केली जाईल याची खात्री करावी आणि अशा ग्राहकांशी व्यवहार करतांना केवायसी आणि एएमएलच्या सर्व आवश्यकता पूर्ण केल्या जातील याची खात्री करावी.

उदाहरण

कमी-जोखीम असलेल्या ग्राहकांमध्ये खालील व्यक्तित्तांचा समावेश होतो:

- पगारदार कर्मचारी;
- सरकारी कर्मचारी.

वर उल्लेख केलेल्या उच्च जोखीम ग्राहकांशिवाय या वर्गामध्ये खालील व्यक्तित्तांचा समावेश होतो:

- चलन परिवर्तक (मनी चेंजर);
- शस्त्रे आणि स्फोटकांचे व्यापारी;
- चित्रपट व्यावसायिक;
- स्थावर मालमत्तेशी संबंधित व्यावसायिक;
- पुरातन वस्तूंचे व्यापारी.

- निधीचे स्रोत

ग्राहकाच्या उत्पन्नाचा स्रोत (ज्यामधून हप्ता भरला जात आहे) आणि त्यांची निव्वळ संपत्ती पडताळून पाहणे आणि त्यांची व्यवस्थितपणे नोंद करणे आवश्यक आहे. ग्राहकाला विमा संरक्षणाची गरज असल्याचे दाखवतांना विमा एजंटनी उत्पन्नाचा योग्य पुरावा मिळवला पाहिजे. जर ग्राहक मोठा एकरकमी हप्ता भरणार असेल तर विमा एजंटने त्या पैशांचा स्रोत दाखवणारा योग्य कागदोपत्री पुरावा मिळवला पाहिजे.

- रोख हप्ता भरण्यासाठी मर्यादा

उत्पन्नाच्या वैध स्रोतातूनच हप्ता भरला जातोय याची खात्री करण्यासाठी 50,000 रुपयांपेक्षा जास्त रोख हप्ता भरता येत नाही. 50,000 हजार रुपयांपेक्षा जास्त हप्ता असल्यास तो धनादेश, डिमांड ड्राफ्ट, क्रेडिट कार्ड किंवा बँकेच्या इतर साधनांद्वारे भरला जावा.

विमा एजंटनी म्हणूनच एएमएल तरतूदीविषयी त्यांच्या ग्राहकांना समजावून सांगणे आवश्यक आहे.

जाणून घ्या:

- ज्या विमा एजंटमुळे विमाकर्त्याला बऱ्याच वेळा एएमएल-संबंधी

जोखीम उचलावी लागली आहे, त्याच्या चुकांसाठी त्याची सेवा बंद केली जावी आणि त्याचे तपशील पुढील कारवाई करण्यासाठी आयआरडीएला कळवले जावेत.

- विमा एजंटने या नियमांचे पालन केले नाही तर त्याने नियमांचे पालन करावे यासाठी आवश्यक ती सर्व पावले उचलावीत. यामध्ये एजंटशी व्यवहार करणे थांबण्याचाही समावेश होतो.

छ) विवाहित महिलांच्या संपत्तीचा कायदा (एमडब्ल्यूपी) कायदा 1874

विवाहित महिला संपत्ती (एमडब्ल्यूपी) कायदा 1874च्या कलम 6 नुसार विवाहित व्यक्तित्ने त्याची पत्नी आणि मुलांच्या फायद्यासाठी स्वतःच्या आयुष्यावर काढलेल्या जीवन विमा पॉलिसीला विश्वस्त संस्थेचा दर्जा दिला जाईल आणि त्यावर स्वतः विमाधारकाचे नियंत्रण नसेल आणि त्याचे कर्जपुरवठादार किंवा न्यायालय इत्यादींना त्यावर जप्ती आणता येणार नाही.

जाणून घ्या

विश्वस्त संस्था हा कायदेशीर करार आहे ज्यामध्ये तीन संबंधित पक्ष असतात- एक विश्वस्त संस्थेचा संस्थापक, विश्वस्त आणि एक भोगवटादार.

- विश्वस्त संस्थेचा **संस्थापक** म्हणजे त्या संस्थेची स्थापना करणारी व्यक्ती.

- विश्वस्त ही व्यक्ती किंवा संस्था असू शकते जी संपत्तीच्या व्यवस्थापनाला जबाबदार असते आणि जिचा मालकीहक्क एक 'विश्वस्त संस्था' म्हणून विश्वस्त संस्थेचा संस्थापक त्यांना देतो.
- भोगवटादार ही व्यक्ती/संस्था असते जिला विश्वस्त संस्थेकडून लाभ मिळतो.

प्रस्तावकर्ता खालील नियुक्ती करू शकतो:

- विश्वस्त म्हणून एक व्यक्ती (ती नसल्यास, दुसरी व्यक्ती);
- विश्वस्त संस्थेचे सदस्य म्हणून दोन किंवा अधिक व्यक्ती (किंवा त्यांचे वारसदार);
- विश्वस्त संस्थेचे व्यवहार पाहणारी बँक ही विश्वस्त संस्थेची कॉर्पोरेट सदस्य असू शकते.

विश्वस्त सज्जान असला पाहिजे (18 वर्षे आणि अधिक वय) आणि विश्वस्त म्हणून काम करण्यासाठी त्याची परवानगी घेतली पाहिजे आणि ती पृष्ठांकनाच्या रूपात पॉलिसीला जोडली पाहिजे. जर विश्वस्त नियुक्त करण्यात आलेला नसेल किंवा अस्तित्वात नसेल तर सक्षम सरकारी अधिकारी अधिकृत विश्वस्त नियुक्त करतील.

एडब्ल्यूपी कायद्यांतर्गत खालील व्यक्ती जीवन विमा पॉलिसीच्या भोगवटादार असू शकतात:

- केवळ पत्नी; किंवा
- एक किंवा अधिक मुले; किंवा
- संयुक्तपणे पत्नी आणि एक किंवा अधिक मुले.

या कायद्याची प्रमुख वैशिष्ट्ये खालीलप्रमाणे आहेत:

- प्रस्तावकर्ता विवाहित, घटस्फोटित किंवा विधूर हवा. केवळ त्याची पत्नी आणि मुले भोगवटादार होऊ शकतात. मुलांमध्ये मुलगे आणि मुलींचा समावेश होऊ शकतो. हिंदूंच्या बाबतीत दत्तक मुलगे आणि मुलींचाही यामध्ये समावेश होतो.
- पॉलिसी व्यक्तित्वाच्या स्वतःच्या आयुष्यावर हवी.
- प्रत्येक पॉलिसी स्वतंत्र विश्वस्त संस्था असेल.
- पॉलिसीचा एक विश्वस्त संस्था म्हणून विमा काढला जातो. त्याची पत्नी किंवा मुले (18 वर्षे पूर्ण झालेली) यांची विश्वस्त म्हणून नियुक्ती केली जाऊ शकते. व्यक्तिला कधीही जुने विश्वस्त रद्द करून नवे विश्वस्त नेमण्याचा पर्याय उपलब्ध असतो.
- दोन किंवा अधिक विश्वस्तांची नियुक्ती केली जाऊ शकते.
- एमडब्ल्यूपी कायद्यांतर्गत काढलेल्या विम्यावर कोर्टाची, कराच्या थकबाकीसाठी तसेच कर्जपुरवठादारांची जप्ती येऊ शकत नाही आणि अगदी जीवन विमा धारकालाही पॉलिसीचे काही करण्याचा अधिकार नसतो.
- जेव्हा एखादा दावा केला जातो तेव्हा पॉलिसीचा पैसा पॉलिसीनुसार विश्वस्तांना दिला जाईल. विश्वस्त भोगवटादारांच्या वतीने पॉलिसीचा पैसा सांभाळतील.
- या पॉलिसीमध्ये बदल केला जाऊ शकत नाही किंवा ती समर्पित केली जाऊ शकत नाही.
- कर्जाची थकबाकी चुकवण्यासाठी ती काढण्यात आली नसावी.
- ह्यात नामनिर्देशन आणि बेचनपत्र देण्याचा अधिकार नसतो.

मुसलमानी कायदा

गैर-मुस्लिम प्रस्तावकर्ता भोगवटादारांसाठी समान हिस्से किंवा असमान हिस्से नमूद करू शकतो आणि त्यांना संयुक्तपणे किंवा त्यांच्या वारसांना किंवा त्यांच्याही वारसांना दिले जावेत असे नमूद करू शकतो आणि भोगवटादारांचे वर्गीकरण करू शकतो.

मात्र मुस्लिम प्रस्तावकर्त्यांच्या बाबतीत, भोगवटादारांनाचे नाव द्यावे लागते कारण ते 'पर्सोना डेसिग्नेटा' म्हणजे विशिष्ट निर्देशित व्यक्ती असतात. भोगवटादार म्हणून पत्नी आणि मुलांची नावे नमूद करावी लागतात आणि पॉलिसी घेण्याच्या वेळी ते अस्तित्वात असणे आवश्यक असते, प्रस्तावकर्त्यांने प्रत्येक भोगवटादाराचा किती हिस्सा असेल हे स्पष्ट करायला हवे.

प्रश्न 12.2

एएमएल मार्गदर्शक तत्वांचे एजंटसाठी आवश्यक असलेले महत्वाचे घटक कोणते?

ज) इतर महत्वाचे कायदे

विमा एजंट म्हणून तुमच्या भूमिकेवर परिणाम करणारे आणखी महत्वाचे कायदे आणि नियम आपण आता पाहू.

ज)1 सार्वजनिक तक्रार निवारण नियम 1998

भारतामध्ये विमा लोकआयुक्त (ऑब्डिसमन) संस्था स्थापन करण्यास मदत होण्यासाठी सार्वजनिक तक्रार निवारण नियम 1998 (आरपीजी नियम

1998) अंतर्गत विमा आयोगाच्या प्रशासकीय मंडळाची (जीबीआयसी) स्थापना करण्यात आली.

जाणून घ्या

जीबीआयसीमध्ये सर्व विमा कंपन्यांचा एक-एक प्रतिनिधी असतो. प्रतिनिधी कंपनीचा अध्यक्ष, व्यवस्थापकीय संचालक किंवा संचालक हवा.

आरपीजी नियमांमध्ये खालील बाबींसाठी तरतूद आहे:

- विमा लोकपालांची नियुक्ती आणि त्यांचा कार्यकाळ;
- लोकपालांच्या कार्यालयातील कर्मचारी आणि प्रशासनासंदर्भातील नियम बंधने;
- लोकपालांचे अधिकार;
- तक्रार करण्याची पद्धत आणि लोकपालांकडून 'शिफारस' किंवा 'बहाली' यापद्धतीने तक्रार निवारण.

ग्राहकांच्या हिताचे रक्षण करण्यात विमा लोकपालांची भूमिका आणि तिचा विमा एजंटच्या भूमिकेवर कसा परिणाम होतो हे आपण प्रकरण 14मध्ये पाहणार आहोत.

ज)2 विमा नियामक आणि विकास प्राधिकरण (विमा जाहिराती आणि प्रकटीकरण) नियम 2000

आयआरडीए (विमा जाहिराती आणि प्रकटीकरण) नियम 2000 मध्ये 'विमा जाहिरातींची' खालीलप्रमाणे व्याख्या करण्यात आली आहे:

पॉलिसीशी संबंधित कुठलाही प्रत्यक्ष किंवा अप्रत्यक्ष संवाद ज्यामुळे शेवटी लोकांना पॉलिसी विकली जाईल किंवा विकत घेण्याची विनंती

केली जाईल. ज्यामध्ये सर्व प्रकारचे छापील आणि प्रकाशित साहित्य किंवा छापील आणि/किंवा इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचा वापर लोकांना माहिती देण्यासाठी केला जातो.

चुकीच्या किंवा दिशाभूल करणाऱ्या जाहिरातींमध्ये खालील जाहिरातींचा समावेश होतो:

- विमा उत्पादन असल्याची खात्री देऊ शकत नाही;
- पॉलिसीच्या क्षमतेपेक्षा जास्त अवास्तव आश्वासने करणे;
- पॉलिसीच्या तरतूदींमध्ये नसलेल्या लाभाचे वर्णन करणे.

विमा एजंटद्वारे दिल्या जाणाऱ्या जाहिराती

विमाकर्त्यावर परिणाम करणाऱ्या जाहिराती ज्या विमा एजंटद्वारे दिल्या जातात त्या प्रसिद्ध करण्यापूर्वी विमाकर्त्याकडून लिखित स्वरूपात मंजूर करून घ्यायला हव्यात. अशी परवानगी देण्यापूर्वी जाहिरात फसवी किंवा दिशाभूल करणारी नसल्याची खात्री विमाकर्त्याने केली पाहिजे.

खालील बाबतीत जाहिरात प्रसिद्धीला देण्यापूर्वी एजंटला विमाकर्त्याची आधी परवानगी घेणे आवश्यक नाही:

- विमाकर्त्याने जाहिरात स्वतः तयार करून ती एजंटला दिली असेल;
- जाहिरात सामान्य स्वरूपाची आहे आणि त्यात केवळ एजंटचे नाव, ओळख चिन्ह, पत्ता आणि दूरध्वनी क्रमांक एवढीच माहिती देण्यात आली असेल;
- ज्यामध्ये केवळ एजंटचा अनुभव, सेवा आणि पात्रता याविषयी निवेदन असेल आणि ज्यात विशिष्ट पॉलिसी, तिचे फायदे किंवा खर्चाविषयी काहीही माहिती देण्यात आली नसेल.

ज)3 विमा नियामक आणि विकास प्राधिकरण (हप्ता मिळण्याची पद्धत) नियम 2002

विमा पॉलिसी खरेदी करण्यासाठी पॉलिसीधारक कुठल्या पद्धतीने पैसे देऊ शकतो ते या नियमांमध्ये स्पष्ट करण्यात आले आहे, ते खालील प्रमाणे आहे:

- रोख;
- भारतातील कोणत्याही अनुसूचित बँकेत वठवता येईल असा धनादेश, डिमांड ड्राफ्ट, पे-ऑर्डर, बँकरचे धनादेश;
- पोस्टाद्वारे पाठवलेली मनी-ऑर्डर;
- पॉलिसीधारकाच्या नावावर असलेले क्रेडिट किंवा डेबिट कार्ड;
- बँक गॅरंटी किंवा रोख ठेव;
- इंटरनेट;
- ई-ट्रांसफर,
- बँक ट्रांसफरद्वारे प्रस्तावकर्त्याच्या किंवा पॉलिसीधारकाच्या किंवा जीवन विमाधारकाच्या सूचनेनुसार थेट जमा आणि
- आयआरडीएने वेळोवेळी मंजूरी दिल्याप्रमाणे पैसे देण्याची इतर कुठलीही पद्धत.

प्रस्तावकर्त्याकडून हप्ताची रक्कम थेट गोळा केल्यास त्यासाठीचे शुल्क आकारण्याचा पर्याय विमाकर्त्याकडे असतो.

जाणून घ्या

केवळ रोख रक्कम वगळता इतर मार्गाने भरण्यात आलेल्या हप्त्याच्या बाबतीत पैसे विमाकर्त्याला मिळाल्यानंतरच जोखीम लागू होईल.

ज)4 विमा नियामक आणि विकास प्राधिकरण (कॉर्पोरेट एजंटना परवाना देणे) नियम 2002

आयआरडीए (कॉर्पोरेट एजंटना परवाना देणे) नियम 2002 नुसार आयआरडीएने ऑक्टोबर 2002 साली एक अधिसूचना काढली. ही अधिसूचना ज्या व्यक्ती नसल्या तरीही एजंट बनू शकतात अशा कंपन्या, संस्था, बँका आणि सहकारी सोसायट्या इत्यादी कॉर्पोरेट एजंट संदर्भातील परवाना आणि इतर मुद्द्यांसंदर्भात आहे.

ज)5 परकीय चलन व्यवस्थापन (विमा) नियम 2000

भारतीय रिझर्व्ह बँकेच्या नियमानुसार भारतीय नागरिक असलेली व्यक्ती भारताबाहेरील विमाकर्त्याकडून जीवन/सर्वसाधारण विमा पॉलिसी घेऊ शकत नाही.

परकीय चलन व्यवस्थापन (विमा) (सुधारणा) नियम 2002 मध्ये खालील बाबींचा समावेश करण्यात आला: 'या नियमामुळे भारताबाहेरील विमाकर्त्याकडून घेतलेली सर्वसाधारण विमा पॉलिसी विशेष आर्थिक क्षेत्रातील संस्था अथवा कंपनीला लागू करण्यास प्रतिबंध करण्यात आला'.

ज)6 परकीय चलन व्यवस्थापन (विमा) नियम 2000- जीवन विमा निवेदनपत्र (मेमोरॅन्डम) (एलआयएम)

यामध्ये चलन नियंत्रणासंदर्भातील नियम घालून देण्यात आले आहेत ज्याद्वारे रुपयांमधील जीवन विमा पॉलिसी आणि अनिवासी भारतीयांसाठी परकीय चलनातील विमा पॉलिसी, त्यानुसार हप्ते गोळा करणे आणि दावे निकाली काढणे आणि इतर बाबी हाताळल्या जातात.

- पॉलिसी देणे आणि हप्ता गोळा करणे-** भारतीय नागरिकत्व असलेल्या निवासी भारतीयांना परकीय चलनामध्ये जीवन विमा पॉलिसी दिली जाऊ शकते, त्यासाठी त्यांच्या विदेशात असलेल्या परकीय चलन निधीमधून पाठवण्यात आलेल्या पैशातून हप्ते भरले जातील किंवा भारतातील त्यांच्या अधिकृत डिलरकडील निवासी परकीय चलन निवासी खात्यांमधून हप्ते भरले जातील.

अनिवासी भारतीयांसाठी, विमाकर्त्याकडून त्यांच्या भारतातील किंवा विदेशातील कार्यालयांद्वारे परकीय चलनातील जीवन विमा पॉलिसी दिल्या जाऊ शकतात त्यासाठी तिचा हप्ता विदेशातून किंवा विमाधारक अथवा त्याच्या कुटुंबातील सदस्यांच्या एनआरई/एफसीएनआर खात्यामधून परकीय चलनात दिला जाऊ शकतो.
- दावे निकाली काढणे-** रुपयांमध्ये काढलेल्या जीवन विमा पॉलिसीसाठी दावा करणारा जर अनिवासी भारतीय असेल, तर जेवढ्या रकमेचे हप्ते परकीय चलनात भरण्यात आले आहेत त्याच प्रमाणात दाव्याची रक्कम परकीय चलनात दिली जाईल. अनिवासी भारतीय भोगवटादारांच्या बाबतीत त्यांच्या एनआरई/एफसीएनआर खात्यामध्ये दाव्याची परकीय चलनातील रक्कम जमा केली जाऊ शकते.
- विदेशातील एजंटचे कमिशन-** विमा कंपन्यांचे जे एजंट कायमचे भारताबाहेर राहण्यास गेले आहेत त्यांनाही कंपनी कमिशन देऊ शकते, जरी त्यांनी कंपनीला मिळवून दिलेला काही व्यवसाय हा भारतीय नागरिकांना दिलेल्या पॉलिसीचा होता आणि त्याचे हप्ते रुपयांमध्ये भरण्यात येत असले तरीही.

ज)7 ग्राहक संरक्षण कायदा (सीओपीए) 1986

- या कायद्यांतर्गत व्यक्ती एक ग्राहक म्हणून तिने घेतलेल्या वस्तू किंवा सेवांविषयी समाधानी नसेल तर कायद्यात नमूद करण्यात आलेल्या तक्रार निवारणासाठीच्या विविध मंचावर तक्रार करू शकते.
- सीओपीए विमा उद्योगालाही लागू होतो.
- व्यवसायातील चुकीचे पायंडे किंवा विमाकर्ता आणि एजंटकडून असमाधानकारक सेवा यासाठी पॉलिसीधारक दाद मागू शकतो.
- विम्यामधील बहुसंख्य वाद दावे फेटाळणे किंवा दावे निकाली काढण्यात उशीर झाल्यामुळेच होतात.

प्रत्येक जिल्हा आणि राज्यासाठी ग्राहक तक्रार निवारण मंचाची स्थापना करण्यात आलेली आहे. 20,00,000 लाख रुपयांपर्यंतच्या मूल्याच्या तक्रारींची सुनावणी जिल्हा पातळीवर केली जाईल आणि 100,00,000 रुपये मूल्यापर्यंतची सुनावणी राज्य पातळीवर केली जाईल. राज्य मंचाच्या कार्यक्षेत्राबाहेरील सुनावणी आणि राज्य मंचाच्या निर्णयाला राष्ट्रीय आयोगामध्ये दाद मागता येईल.

ग्राहकाचे खालील मूलभूत अधिकार आहेत:

- वस्तू आणि सेवांच्या विपणनामध्ये संरक्षणाचा अधिकार;
- माहितीचा अधिकार;
- सुरक्षित राहण्याचा अधिकार;
- निवडीचा अधिकार;
- ऐकून घेतले जाण्याचा अधिकार;
- दाद मागण्याचा अधिकार; आणि
- ग्राहकांना शिक्षित करण्याचा अधिकार

तक्रारी संदर्भातील कारण घडल्यानंतर दोन वर्षात तक्रार केली जावी, सक्षम ग्राहक मंचाने माफ केल्यास ही वेळेची सीमा लागू होत नाही.

पॉलिसीधारकांच्या संरक्षणासाठी आयआरडीएशिवाय संपूर्ण विमा उद्योगाच्या भागीदारांकडून इतरही विविध उपाय योजले जातात. आपण प्रकरण 14: ग्राहक संरक्षण या प्रकरणामध्ये या उपाययोजनांबद्दल अधिक तपशीलाने पाहू.

महत्वाचे मुद्दे

- विमा कायदा 1938 भारतात मंजूर करण्यात आलेल्या सर्वात महत्वाच्या कायद्यांपैकी एक आहे.
- विमा कायदा 1938 चे कलम 40(1) परवानाधारक विमा एजंटशिवाय विमा व्यवसाय मिळवून देणाऱ्या कुठल्याही व्यक्तिला मोबदला म्हणून पैसे देण्यास प्रतिबंध करते.
- विमा कायदा 1938 चे कलम 41(1) विमा खरेदी करण्यासाठी प्रलोभन म्हणून कुठलीही सवलत देण्यास विमा एजंटना प्रतिबंध करते. हे कलम कुठल्याही व्यक्तिला विमा घेण्यासाठी अशी सवलत स्वीकारण्यासही प्रतिबंध करते.
- विमाकायदा 1938 चे कलम 42 एखादी संस्था किंवा कंपनीला विमा व्यवसाय मिळवून देण्यासाठी विमा एजंटचा परवाना देण्यास बंधनकारक अटी घालते.
- विमाकायदा 1938च्या कलम 44 अंतर्गत कुठल्याही विमा एजंटला भारतातील जीवन विमा व्यवसायासंदर्भात देय असलेले नूतनीकरणाचे हप्ते नाकारले जाऊ शकत नाहीत.

- भारतीय जीवन आश्वासन (अॅश्युरन्स) कंपनी कायदा 1912 हे भारतातील जीवन विमा व्यवसायाचे नियमन करण्यासाठी पहिले संवैधानिक पाऊल होते.
- भारतातील सर्व जीवन विमा व्यवसाय एलआयसीकडे हस्तांतरित करून भारतातील जीवन विमा व्यवसाय राष्ट्रीयीकृत करण्यासाठी एलआयसी कायदा 1956 ला मंजूरी देण्यात आली.
- 200 हून अधिक जीवन विमा कंपन्या आणि भविष्यनिर्वाह सोसायट्यांना विलीन करून एलआयसीची स्थापना करण्यात आली.
- विमा उद्योगाचे नियमन, प्रसार आणि शिस्तबद्ध विकास होण्यासाठी आयआरडीए कायदा 1999 ला मंजूरी देण्यात आली.
- नोंदणी, परवाना आणि विमा व्यवसाय व्यवस्थितपणे चालावा यासाठी नियम तयार करणे आणि पॉलिसीधारकांच्या हिताचे रक्षण करण्यासाठी आयआरडीएने 'विम्याच्या नियंत्रकाची' जागा घेतली.
- धन-शोधन किंवा पैसा वैध करणे म्हणजे पैसा कायदेशीर मार्गाने मिळवला आहे असे वाटावे यासाठी त्याचा स्रोत लपवून तो बेकायदेशीर मार्गाने अर्थव्यवस्थेत आणणे. त्याचे तीन टप्पे आहेत: दाखल करणे, थर निर्माण करणे आणि एकत्र आणणे.
- सर्व विमाकर्त्यांकडे एएमएलचा कार्यक्रम हवा आणि सर्व एजंटनी व्यवसायामध्ये त्याचे पालन करावे.
- एमडब्ल्यूपी कायदा 1874 च्या कलम 6 नुसार विवाहित पुरुषाने त्याची पत्नी आणि मुलांच्या फायद्यासाठी स्वतः जीवनावर घेतलेल्या जीवन विमा पॉलिसीला विश्वस्त संस्थेचा दर्जा दिला जाईल आणि त्यावर स्वतः जीवन विमाधारक, त्याचे कर्जपुरवठादार यांचे नियंत्रण नसेल आणि त्यावर न्यायालयाची जप्ती येऊ शकणार नाही.

- या जीवन विमा पॉलिसीचे भोगवटादार एकटी पत्नी किंवा एक/अधिक मुले किंवा पत्नी आणि एक/अधिक मुले असू शकतात.

इतर कायदे:

- भारतामध्ये विमा लोकपाल (ऑब्डिसमन) संस्था स्थापन करण्यास मदत होण्यासाठी सार्वजनिक तक्रार निवारण नियम 1998 (आरपीजी नियम 1998) अंतर्गत विमा आयोगाच्या प्रशासकीय मंडळाची (जीबीआयसी) स्थापना करण्यात आली.
- विमा नियामक आणि विकास प्राधिकरण (विमा जाहिराती आणि प्रकटीकरण) नियम 2000 चुकीच्या आणि दिशाभूल करणाऱ्या जाहिराती आणि विमा कंपनी आणि विमा एजंटच्या जाहिराती यांच्यावर नियंत्रण ठेवतो.
- विमा नियामक आणि विकास प्राधिकरण (हप्ते मिळण्याची पद्धत) नियम 2000 मध्ये जीवन पॉलिसीधारक विमा पॉलिसी घेण्यासाठी कुठल्या पद्धतीने हप्ता भरू शकतो हे स्पष्ट करण्यात आले आहे.
- विमा नियामक आणि विकास प्राधिकरण (कॉर्पोरेट एजंटना परवाना देणे) नियम 2000 ज्या व्यक्ती नाहीत तरीही एजंट बनू शकतात अशा कॉर्पोरेट एजंटना परवाना देणे आणि इतर बाबींशी संबंधित आहे.
- परकीय चलन व्यवस्थापन (विमा) नियम 2000 भारतीय नागरिक असलेल्या व्यक्तिस भारताबाहेरील विमाकर्त्याकडून जीवन/सर्वसाधारण विमा पॉलिसी घेण्यास प्रतिबंध करतो.

परकीय चलन व्यवस्थापन (विमा) नियम 2000- जीवन विमा

निवेदनपत्रामध्ये (एलआयएम) चलन नियंत्रणासंदर्भातील नियम घालून

देण्यात आले आहेत ज्याद्वारे रुपयांमधील जीवन विमा पॉलिसी आणि अनिवासी भारतीयांसाठी परकीय चलनातील विमा पॉलिसी, त्यानुसार हप्ते गोळा करणे आणि दावे निकाली काढणे आणि इतर बाबी हाताळल्या जातात.

- ग्राहक संरक्षण कायदा (सीओपीए) 1986 या कायद्यांतर्गत व्यक्ती एक ग्राहक म्हणून तिने घेतलेल्या वस्तू किंवा सेवांविषयी समाधानी नसेल तर कायद्यात नमूद करण्यात आलेल्या तक्रार निवारणासाठीच्या विविध मंचावर तक्रार करू शकते. त्याचप्रमाणे व्यवसायातील चुकीचे पायंडे किंवा विमाकर्ता आणि एजंटकडून असमाधानकारक सेवा यासाठी पॉलिसीधारक दाद मागू शकतो.

प्रश्नोत्तरे

12.1

विमा कायदा 1938 च्या कलम 42 मध्ये विमा व्यवसाय मागण्यासाठी किंवा मिळवण्यासाठी कुठल्याही व्यक्ती किंवा कंपनीला परवाना देण्यासाठी अटी घालून देण्यात आल्या आहेत. या कलमात खालील बाबींचा समावेश होतो:

- एजंट बनण्यासाठीच्या पात्रतेचे निकष.
- दिल्या जाणाऱ्या मोबदल्यावरील कमाल मर्यादा.
- परवाना तीन वर्षांसाठी वैध असतो, त्यानंतर त्याचे नूतनीकरण करावे लागते.
- परवान्याची मुदत संपण्याआधी 30 दिवस नूतनीकरणाचा अर्ज आणि शुल्क आयआरडीएला मिळाले पाहिजे.
- मूळ परवाना गहाळ, खराब किंवा नष्ट झाल्यास दुसरा देण्यासाठी शुल्क आकारले जाते.
- परवान्याशिवाय विमा एजंट म्हणून काम करणाऱ्या व्यक्तिस दंड होईल.

- अपात्रता
- विशिष्ट प्रशिक्षण घेणे.
- विशिष्ट चाचणी उत्तीर्ण करणे.

ह्या कलमामध्ये प्रधान एजंट, मुख्य एजंट आणि विशेष एजंटच्या नोंदणीसाठी आणि नियमनासाठीही मार्गदर्शक तत्वे घालून देण्यात आली आहेत.

12.2

एएमएल मार्गदर्शक तत्वांमधील एजंटसाठी आवश्यक असलेले महत्वाचे घटक खालील प्रमाणे आहेत:

- ग्राहकाने सर्व टप्प्यांवर (म्हणजे पॉलिसी देताना, टॉप अप्सच्या वेळी आणि दाव्याचे पैसे देण्याच्या वेळी) आवश्यक ती ओळख पत्रे आणि पत्त्याचा पुरावा सादर केल्याची खात्री करावी;
- ग्राहकाच्या जोखीमेचे स्वरूप त्यांनी केलेल्या गुंतवणुकीच्या अनुरूप असल्याचे सिद्ध करावे;
- विमा संरक्षणाची गरज सिद्ध करण्यासाठी उत्पन्नाचा योग्य पुरावा मिळवणे;
- निधीचा स्रोत सिद्ध करणे आणि 50,000 रुपये आणि त्यावरील रक्कम केवळ धनादेश, डिमांड ड्राफ्ट, क्रेडिट कार्ड किंवा बँकेच्या इतर कुठल्याही माध्यमाद्वारे स्वीकारणे.

स्वयं-चाचणी प्रश्न

1. आयआरडीए कायदा 1999 ची उद्दिष्टे काय आहेत?
2. पीएमएलए 2002 कुणाला लागू होतो?
3. एमडब्ल्यूपी कायदा 1874 अंतर्गत जीवन विमा पॉलिसीचे भोगवटादार कोण होऊ शकतात?

तुम्हाला पुढील पानावर उत्तरे मिळतील

स्वयं-चाचणी प्रश्न

1.

आयआरडीए कायदा 1999 ची उद्दिष्टे खालील प्रमाणे आहेत:

- विमा पॉलिसीधारकांच्या हिताचे संरक्षण करणे;
- विमा उद्योगाचे नियमन, प्रसार आणि शिस्तबद्ध वाढ; आणि
- इतर संबंधित मुद्द्यांसाठी.

2.

पीएमएलएचे पालन करणे खालील आर्थिक संस्थांच्या अंतर्गत येणाऱ्या सर्वांसाठी बंधनकारक आहे:

- भारतीय रिझर्व्ह बँक (आरबीआय)- बँकांचे नियामक;
- सेक्युरिटीज एक्स्चेंज बोर्ड ऑफ इंडिया (सेबी) - भांडवली बाजाराचे नियामक;
- विमा नियामक आणि विकास प्राधिकरण (आयआरडीए)- विमा नियामक; आणि
- इतर सर्व आर्थिक मध्यस्थ.

3.

एमडब्ल्यूपी कायद्यांतर्गत खालील व्यक्ती पॉलिसीच्या भोगवटादार असू शकतात:

- केवळ पत्नी; किंवा
- एक किंवा अधिक मुले; किंवा
- संयुक्तपणे पत्नी आणि एक किंवा अधिक मुले.